

України, 2005.; Його ж. *Особливості становлення та розвитку книготорговельної мережі кооперативних видавництв в УСРР 1920-х рр. II Наукові записки з української історії: Зб. наук. статей. – Переяслав-Хмельницький, 2005. – Вип. 17.*; Його ж. *Роль кооперативних видавництв у культурному та духовному житті українського суспільства 1920-х рр. // Духовність українства: Збірник наукових праць: Випуск восьмий / Ред. кол. Ю.М. Білодід та ін. – Кіровоград-Житомир, 2005.*; Його ж. *Внесок кооперативних видавництв у формування громадянської компетентності учнівської молоді в УСРР (20-ті роки ХХ ст.): Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 8-9 лютого 2005 р. – Харків: ХОМІБО, 2005.*

18. Костик Є.П. *Створення та діяльність кооперативних видавництв в УСРР 1922-1930 рр.: Автореф. дис. ...канд. істор. наук. – Черкаси, 2006.*

О. А. Дудяк

ПОЛЬСЬКЕ СЕЛЯНСТВО ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (20-30-і РОКИ ХХ ст.): ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

В українській фольклорній традиції під впливом ходу історичних подій у слові "лях" (поляк) майже зникло його національне значення і воно стало синонімом слова "пан" (тобто набуло соціального семантичного забарвлення [1, 126]. Ця тенденція знайшла своє відображення у народницькій історіографії в формі акцентування на протистоянні українців-козаків полякам-шляхті й закріплена в радянській історіографії з кінця 1930-х років у тезі про загарбання України польськими панаміколонізаторами. Таким чином в українській масовій історичній свідомості витворився образ поляків на українських землях, як великих землевласників, котрі нещадно експлуатують українське селянство. Проте, як показує аналіз статистичних джерел, серед польського населення українських земель, зокрема в Західній Україні, домінували не поміщики-землевласники, а селяни. Так, за даними перепису 1931 року серед польського населення західноукраїнських земель, які в 1919-1939 роках перебували в складі Польщі, питома вага селянства становила майже 60% [2, 96; 3, 296; 4, 412; 5, 297; 6, 269; 7, 252]. Незважаючи на свою чисельність, польське селянство на західноукраїнських землях довгий час залишалося на маргінесі монографічних досліджень вітчизняних науковців. Польська історіографія приділила більше уваги цій соціальній групі, але і вона не змогла заповнити всіх прогалин, які існують у її дослідженні.

Отже, метою нашої статті є зробити короткий аналіз історіографічного доробку вітчизняних та польських дослідників (оскільки дослідники цих країн зробили найвагоміший внесок у вивчення даного питання) соціально-економічної історії західноукраїнських земель міжвоєнної Польської держави і вияснити, які аспекти такої соціальної групи як польське селянство знайшли своє відображення на сторінках наукових праць, а які потребують подальшого вивчення.

Українські дослідники міжвоєнного періоду, зокрема М. Кордуба [8], С. Рудницький [9], В. Садовський [10], В. Кубійович [11], розглядаючи

етнодемографічний склад західноукраїнського населення у 20-30-і роки ХХ ст., зосереджували увагу на питаннях чисельності та розташування окремих етнічних груп, в тому числі і поляків, не вдаючись в глибокий аналіз окремих соціальних категорій. Дещо більше уваги дослідженню протистояння селянського руху і правлячого режиму присвятив український громадський діяч і журналіст І. Кедрин-Рудницький [12].

Польські дослідники міжвоєнного періоду більше уваги приділили соціально-економічним відносинам в західноукраїнському краї, зокрема селянству, ніж українські. Професор географії Львівського університету Е. Ромер присвятив декілька розвідок галицькій спільноті напередодні її включення до складу II Речі Посполитої. В одній з них він порівняв соціальну структуру польського і українського населення галицького краю і дійшов висновку, що українці – це переважно землероби, нечисленна інтелігенція та малокваліфіковане робітництво. Польська спільнота, крім великих землевласників та селян, значною мірою представлена ремісниками та купцями, кваліфікованим робітництвом та багаточисельною інтелігенцією [13].

Докладний аналіз населення Львівського, Станіславського та Тернопільського воєводств під кутом зору професійної зайнятості та віросповідної приналежності зробив А. Алянд [14]. В основу своєї розвідки він поклав результати перепису 1931 р., а з метою порівняння використовував також дані перепису 1921 р. Згідно з його підрахунками, 3/4 мешканців Галичини утримувалися із сільського господарства, що було наслідком слабкої індустріалізації та урбанізації краю. Проте у міжконфесійному розподілі праці спостерігалися істотні розбіжності. У сільськогосподарському секторі було задіяно близько 63% греко-католиків, біля 34% римо-католиків і лише 1,3% іудеїв. А. Алянд підмітив характерну для даного регіону тенденцію: зайнятість українців та євреїв (відповідно греко-католиків та іудеїв) протягом 1921-1931 рр. у сільському господарстві скорочувалася, натомість поляків (римо-католиків) – зростала, але він не пояснив цього факту.

Окремі аспекти розташування та чисельності польського селянства на західноукраїнських землях та роль польських селянських партій у формуванні українсько-польських відносин розглядали у своїх статтях Л. Василевський [15], К. Сроковський [16], А. Крисінський [17]. Детальний аналіз діяльності польських селянських партій, їх організаційної структури, програмних положень зробила А. Белціковська [18].

Систематичне дослідження польського селянства Західної України продовжилось після Другої світової війни. Повоєнну українську та польську історіографію умовно можна поділити на два якісно відмінні за методологічними підходами періоди – радянський та сучасний. Радянський період в обох історичних науках характеризувався переважанням ідеологічних догм над науковою об'єктивністю, втручанням політичних чинників у творчий процес науковців. Сучасний період в обох історіографіях розпочався з часу занепаду комуністичних режимів, коли історики позбулися диктату зовні і отримали можливість обирати ту методику досліджень, яка, на їхню думку, найбільше наблизить до істини.

У 50-х роках ХХ ст. радянські дослідники опублікували низку монографій та статей, присвячених окремим аспектам міжвоєнної історії західноукраїнських земель [19, 20]. У них йшла мова і про польське селянство, але лише в контексті спільної класової боротьби українських та польських трудящих проти буржуазії та великих землевласників. Звичайно, ідея спільної класової боротьби трудящих обох національностей була одним із міфів радянської історіографії, оскільки центральною проблемою тогочасного західноукраїнського суспільства було українсько-польське протистояння, яке чинило вирішальний вплив на всі сфери життя краю.

У 1960-х-1970-х роках зростає зацікавлення соціально-економічними відносинами в аграрній сфері західноукраїнського регіону в міжвоєнний період. Львівський дослідник І. Васюта опрацював широке коло джерел: видані матеріали переписів землеробських господарств з 1921 р. та "рільничих колективів" з 1931 р., неопубліковане дослідження Господарського інституту східних земель про структуру землеволодіння дрібних власників (до 50 га) у східних та південно-східних воєводствах, а також низку інших статистичних та документальних даних [21, 22]. Вивчаючи процес диференціації західноукраїнського селянства, він прийшов до висновку, що внаслідок цілеспрямованої осадницької кампанії польського уряду в регіоні ступінь соціального розшарування польського селянства там був дещо вищий, ніж українського.

Політику польських властей міжвоєнної Польщі щодо західноукраїнських земель вивчав Ю. Сливка. Цій проблемі він присвятив окрему монографію, в якій докладно розглянув окремі її складові [23]. Одним з важливих елементів польської політики в Західній Україні було посилення польського етнічного елементу шляхом цілеспрямованого цивільного та військового осадництва краю. Питання польської аграрної колонізації західноукраїнського краю, соціальної структури польських землевласників, в тому числі і селян, розглядав у своїх дослідженнях С. Макарчук [24, 25]. За його підрахунками, на 1935 р. осадницьке населення Західної України мало б нараховувати більше 226 тис. осіб [24, 134].

У зв'язку із крахом комуністичної системи в кінці 1980-х початку 1990-х рр. в українському суспільстві виникли сприятливі умови для переосмислення свого історичного минулого. Українські дослідники, опановуючи науковий доробок світової історіографії та опрацьовуючи раніше недоступні архівні матеріали, формують нове бачення минулого України, в тому числі і її західних областей. У той же час польське селянство даного регіону не стало об'єктом прискіпливого вивчення вітчизняних науковців. Вони розглядають цю проблему здебільшого через призму ставлення людовців (польських селянських партій) до українського питання [26, 27], або в контексті урядової політики цивільного та військового осадництва західноукраїнських земель [28]. Винятком є дослідження львівського дослідника Л. Калиняка [29]. Низку своїх статей та кандидатську дисертацію він присвятив вивченню польських селянських партій та їхньому впливу на суспільно-політичне життя Західної України у міжвоєнний період. Л. Калиняк простежив основні етапи розвитку польського селянського руху

на західноукраїнських землях, напрямки його діяльності, зміни у ставленні до українського питання.

Після Другої світової війни Польща потрапила в сферу впливу СРСР. У польській історичній науці домінуючою стала марксистська методологія радянського зразка, і в силу політичних обставин згас інтерес польських науковців до недавнього минулого західноукраїнського регіону. Від цього моменту польську спільноту цього краю доби II Речі Посполитої вони розглядали лише в загальнопольському контексті, а певні особливості соціального життя там пов'язували з чисельною українською та єврейською громадами. Разом з тим, польські історики-марксистки привнесли в польську історіографію більшу об'єктивність в оцінку міжнародних відносин у міжвоєнній Польській Республіці (зокрема на українських землях), що позитивно вплинуло на розгляд цієї проблеми в подальшому.

У повоєнних польських дослідників значний інтерес викликали відносини у аграрному секторі II Речі Посполитої. Ч. Мадайчик розглянув співвідношення між різними категоріями землевласників у сільському господарстві міжвоєнної Польщі, систему господарювання, яку вони застосовували, прослідкував процес впровадження аграрної реформи на місцях [30]. Особливу увагу він звернув на особливості її виконання в західноукраїнських землях, вказавши на зростання соціальної та національної напруженості внаслідок насадження військового та цивільного осадництва в цьому аграрно перенаселеному регіоні. М. Мещанковський проаналізував аграрну структуру II Речі Посполитої. На його думку, еволюція аграрної структури міжвоєнної Польщі, в тому числі і Західної України, характеризувалася трьома процесами: систематичним зменшенням поміщицького землеволодіння; повільним розвитком капіталістичних селянських господарств; подальшим роздрібненням земельних наділів дрібних власників [31]. К. Дунін-Вонсович прослідкував зародження та розвиток польського політичного руху селян, який виник у західних повітах Галичини, а згодом поширився і на її східні повіти [32].

У 1960 р. було створено у Варшаві "Осередок історії селянського руху", який об'єднав багатьох дослідників цього соціального явища. Саме з цим осередком пов'язаний вихід в світ фундаментальної колективної праці "Нарис історії польського селянського (людового) руху" [33], у якій найбільш повно і систематично висвітлено головні віхи становлення і поширення людового руху на польських землях. Окремі аспекти організаційного розвитку та ідеологічної еволюції польських селянських партій на західноукраїнських землях розглядаються в працях А. Вензікової [34], Ю. Шафліка [35], Я. Борковського [36].

Після повалення комуністичного режиму в Польщі у 1989 р., а згодом розпаду Радянського Союзу та проголошення незалежності України в 1991 р. виникли нові суспільно-політичні умови, які сприяли поглибленню зацікавлення польських дослідників українознавчою тематикою. У нових умовах зростає зацікавлення людовим рухом на українських землях, публікуються праці про його організаційну структуру, впливи серед населення, лідерів місцевих людовців.

Саме в такому руслі написані праці А. Колодзейчика [37], А. Вензікової [38]. Не зменшується актуальність вивчення відносин польського селянського руху з іншими українськими та польськими політичними партіями та громадськими організаціями [39]. Нині вивчення селянського руху у польській історіографії триває, зокрема і того його відламу, що діяв на українських землях.

Отже, цей короткий огляд вітчизняної та польської історіографії показує, що попри висвітлення окремих аспектів соціально-економічного, політичного, демографічного становища польського селянства на українських землях у вказаний період ця проблема вимагає комплексного і систематичного дослідження, оскільки без її вивчення неможливо зрозуміти всіх складностей та суперечностей українсько-польських відносин напередодні Другої світової війни.

1. Яковенко Н. Образ поляка в українській історичній белетристиці // *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. – Київ, 1993.
2. *Statystyka Polski. Seria C. Drugi powszechny spis ludności z dnia 9.XII.1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Miasto Lwow.* – Warszawa, 1937.
3. *Statystyka Polski. Seria C. Drugi powszechny spis ludności z dnia 9.XII.1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Stanisławowskie.* – Warszawa, 1938.
4. *Statystyka Polski. Seria C. Drugi powszechny spis ludności z dnia 9.XII.1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Lwowskie.* – Warszawa, 1938.
5. *Statystyka Polski. Seria C. Drugi powszechny spis ludności z dnia 9.XII.1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie.* – Warszawa, 1938.
6. *Statystyka Polski. Seria C. Drugi powszechny spis ludności z dnia 9.XII.1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Tarnopolskie.* – Warszawa, 1938.
7. *Statystyka Polski. Seria C. Drugi powszechny spis ludności z dnia 9.XII.1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Poleskie.* – Warszawa, 1938.
8. Кордуба М. Простір і населення України. – Львів, 1921.
9. Рудницький С. Огляд національної території України // С.Л. Рудницький. *Чому ми хочемо самостійної України?* / Упор., передмова О. І. Шаблія. – Львів: Світ, 1994.
10. Садовський В. Людність західно-українських земель по польському перепису 30 вересня 1921 р. // *Студії з поля суспільних наук і статистики* / Заг. ред. М. Кордуби. – Львів, 1927. – Т. 4. – Вип. 1.
11. Кубійович В. *Західні українські землі в межах Польщі 1920 – 1939 рр.* // В. Кубійович. *Наукові праці. Упорядкув. і вступн. стаття проф. О. Шаблія.* – Париж – Львів: Фенікс, Українська академія друкарства, 1996.
12. Kedryn I. *Ewolucja stosunków polsko-ukraińskich* // *Biuletyn polsko-ukraiński*. – Warszawa, 1936. – 28 czerwca.
13. Romer E. *Struktura społeczna i kultura materialna Polaków i Rusinów w Galicji Wschodniej.* – Lwow, 1919.
14. Aland A. *Układ stosunków wyznaniowo-zawodowych wśród ludności 3 województw południowo-wschodnich* // *Sprawy Narodowościowe.* – 1939. – № 1-2.
15. Wasilewski L. *W sprawie stosunków narodowościowych na Kresach Wschodnich* // *Sprawy Narodowościowe.* – 1927. – № 5-6.

16. *Srokowski K. Sprawa narodowościowa na Kresach Wschodnich.* – Krakow, 1924.
17. *Krysi – ski A. Liczba i rozmieszczenie ludności polskiej na Kresach Wschodnich.* – Warszawa, 1930.
18. *Be – sikowska A. Stronictwa i związki polityczne w Polsce.* – Warszawa, 1925.
19. Герасименко М. П., Дудикевич Б. К. *Борьба трудящихся Западной Украины за возз'єднання з Радянською Україною (1921 – 1939).* – Київ: Державне вид – во політ. літер. УРСР, 1955.
20. *Горійчук Л. Я. Становище трудячого селянства західних областей України під владою панської Польщі (1920 – 1939).* – Київ: Вид – во Академії Наук Української РСР, 1957.
21. *Васюта І. К. Селянський рух на Західній Україні в 1919 – 1939 рр.* – Львів: Вища школа, Вид – во Львівського ун – ту, 1971.
22. *Васюта І. К. Соціально-економічні відносини на селі Західної України до возз'єднання (1918 – 1939).* – Львів: Вища школа, 1978.
23. *Сливка Ю. Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920-1939).* – Київ: Наук. думка, 1985.
24. *Макарчук С. А. Етносоціальне розвитие и національніе отноиення на западноукраїнських землях в период империализма.* – Львов: Вища школа, 1983.
25. *Макарчук С. Міжнародні антагонізми в суспільстві Західної України в переддень вересня 1939 р. // 1939 рік в історичній долі України та українців. Матеріали міжнародної наукової конференції 23-24 вересня 1999 р.* – Львів: Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001.
26. *Zaszkilniak L. Polski ruch ludowy i kwestia ukraińska w Galicji w koncu XIX-początku XX w. Do 1914 r.* // *Wies. Chłopi. Ruch ludowy. Państwo.* – Warszawa, 1996. – S.
27. *Дудяк О. Українське питання в програмах та діяльності польських селянських (людових) партій Східної Галичини (1921 – 1926 рр.)* // *Наукові записки Національного університету "Острозька академія": Історичні науки.* – Острог: Національний університет Острозька академія", 2002. – Вип. 2.
28. *Смолей В. Польське сільськогосподарське осадництво в Західній Україні 1920 – 1939 рр.* // *Україна в минулому.* – Київ-Львів, 1996. – Вип. 9.
29. *Калиняк Л. Д. Польські селянські партії у суспільно-політичному житті Західної України (1919-1939 рр.): Дис...канд. іст. Наук.* – Львів, 2006.
30. *Madajczyk Cz. Burżuazyjno-obszarnicza reforma rolna w Polsce (1918-1939).* – Warszawa: Książka i Wiedza, 1956.
31. *Mieszczankowski M. Struktura agrarna Polski międzywojennej.* – Warszawa: PWN, 1960.
32. *Dumin-Wasowicz K. Dzieje Stronictwa Ludowego w Galicji.* – Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wyd., 1956.
33. *Zarys historii polskiego ruchu ludowego.* – Warszawa: LSW, 1970. – Т. 2.
34. *Wiezikowa A. Stronictwo Chłopskie 1926-1931.* – Warszawa: LSW, 1963.
35. *Szaflik J.R. Polskie stronictwo ludowe Piast (1926-1931).* – Warszawa: LSW, 1970.
36. *Borkowski J. Chłopi Polacy w dobie kapitalizmu.* – Warszawa: PWN, 1981.
37. *Kolodziejczyk A. Maciej Rataj 1884-1940.* – Warszawa: Wyd. Sejmowe, 1991.
38. *Wiezikowa A. Inz. Jakub Pawlowski (1884-1959) // Roczniki dziej – w ruchu ludowego.* – Warszawa, 1992. – № 27.
39. *Zaporowski Z. Ruch ludowy w województwie Wołyńskim w okresie Drugiej Rzeczypospolitej do 1926 r.* // *Dzieje i przyszłość polskiego ruchu ludowego Od zaborow do okupacji (1895-1945).* – Warszawa, 2002. – Т. 1.